

ՊԱՅՄԱՆՔ

Լոյսը կը հրատարակուի Չորեք-
շաբթի եւ Շաբաթ օրեր :
Կ. պոլսոյ համար Տարեկան
գինն է մէկ յիսու Օսմանեան կան-
խիկ վճարելի :
Դուրս գնացած լրագրաց համ-
բուն ծախսը առնողին վրայ է :
Մէկ քերթը 40 փարս :

ՀԱՆԳԵՍ ԱԶԳԱՅԻՆ

ԿԱՐԵՒՈՐ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆՔ

Լոյսի երկրորդ երեսին մէջ կը հը-
րատարակուի նամակ մը որ գրուած
է 1822 թն և ուղղուալ առ Թիւրքու-
նիկոյոս սարկաւադն :
Յիշեալ սարկաւադն անձանք չէ
իր այն դարձերով, զոր կատարած է
նոյն թուականին ինչպստ պապական
մեքենայութեանց, որք մեծ յուզում
պատճառած և ազգին մէջ ծանր հե-
տեանքներ յառաջ բերած են, հետե-
ւանք զոր անշուշտ կը յիշեն արդայ
ընթերցողք :
Ներկայ պարագայից մէջ՝ ուր ճիշ-
վիթը և պապական կղերն սկսած են
դարձեալ դործն դեր կատարել, ան-
օգուտ Համարեցինք հրատարակել
նոյն նամակն, որ կարեւոր յայտնու-
թիւններ կը պարունակէ :
Նոյնին հեղինակներն են Հ. Մեարոյ
և Հ. Թովմա վարդապետները :

ԼԵՖԹԵՐ ԽՍԵԱԳԻՐ ՄԸ

Ընթերցողք կարծեն դուցէ՛ թէ այս
անունով խմբագիր մը կայ. ոչ այդ
անունով խմբագիր մը չիկայ. բայց
մէկը կայ, որ խմբագիր եմ կ'ըսէ :
և սակայն իւր դործերը խիստ լաւ կը
յարմարին Լեֆթեր աւագակապետին,
որոյ անունն և դործերն անձանք չեն :
Խմբագիր եմ կ'ըսէ, ըսինք, չկոր-
ծուի թող թէ այդ անձ ուսեալ մէկն
է, ոչ, դեռ նոր սովորեցաւ անսխալ
ստորագրել իւր անունը :
Չարագանջութիւն չէ մեր այս ըսա-
ծքն. եթէ գտնուին կասկածողներ,
կրնան փորձել, ամենապարզ նիւթ
մը առաջարկելով՝ որուն վրայ կարե-
նայ եթէ երկու տող բան գրել կա-
նոնաւոր կերպով և առանց սխալի,
մեք հրապարակաւ կը խոստանամք
մեր բոլոր գրածներն յետս կոչել :
Այդ Լեֆթեր խմբագրին թերթը
կը լեցուի զանազան մարդոց գրած-
ներով, որոց մէջ կային ժամանակաւ
նշանաւոր գրիչներ. կային և կան ան-
ձինք ալ որք մասնաւոր կերպով իրենց
կրիցն ու քմացը ծառայեցնելու գոր-
ծիք ըրած են զայն, իսկ Լեֆթեր
խմբագրին ալ պարզապէս իր անարդ-
շահաւորութեանը միջոց մ'ընտրած է :
Անարդ շահամուլութեան ըսինք, ո-
րովհետեւ Լեֆթեր խմբագիրն առիթ
կը վնասուէ միշտ այս կամ այն հա-
լուստ գերդաստաններէ ստակ կոր-
չելու համար. ուստի եթէ մէկու մը
ընտանեկան դժբաղդութիւն և կամ
դէպք մը պատահի, չը հրատարակե-
լու համար ստակ կը պահանջէ, և ե-
թէ ձեռնունայն ելնէ, առանց ակնա-
ծելու և պատկանելու՝ կը յարձակի
ընտանեկան պատուոյ դէմ և հրատա-

րակութեան կուտոյ լայրը և բարոյա-
կանի դէմ գրուածներ և այս միջո-
ցաւ կը փորձէ հարուածել և ստա-
նեցնել :
Լեֆթեր աւագակապետին և Լեֆ-
թեր խմբագրին մէջ տարբերութիւնը
միայն սա է թէ առաջինը զէնքով կը
յարձակէր և կը սասանեցնէր, իսկ սա
անբարոյական գրչով կը փորձէ նոյնն
ընել : (1)
Չարագանջութիւն չեմք ընել. մեր
պատմածն իրողութիւն է, իրողու-
թիւն՝ զոր կրնամք հաստատել թէ
հրապարակաւ և թէ դատարաններու
առջև, եթէ հարկ ըլլայ :
Գաղտնիք մը տալու համար մէջ
բերեմք մի քանի օրինակ :
Պ. Գ. գերդաստանին դէմ գրե-
լու համար առաւ 40 տակ, և ապա
լուծու և այլևս դէմ չդրելու համար
(գրողն իւր թէ՛ ինք եղած ըլլար) ա-
ռաւ նոյնպէս 40 տակ, Չմուշմուքը ը-
սելու թէ սոյն դէպքը պատճառ ե-
ղաւ նաեւ Պ. Գ. ի մահուանը :
Ասոր յաջորդեց Ներսէսեան գեր-
դաստանի խնդիրն :
Ինչ էր այդ խնդիրը. Ներսէս-
եան Գրիգոր Էֆէնտիի դուստրն ա-
ռանց իւր ծնողաց հաճութեանը կ'ա-
մուսանայ իր ուղած մէկ անձին հետ
և նմա չը յարմարուիր, մինչև յոր իրեն
հետ չպատկուիր օրինաւորապէս :
Այս պարագային մէջ եթէ բան մը
կայ, այն ալ արջկան առանց իր ծնո-
ղաց հաճութեան ամուսնանալն է, ո-
րուն մէջ լրագրութիւնը գործ չունի :
Լեֆթեր խմբագիրը կ'երթայ կը սը-
լըքայ Ներսէսեան գերդաստանէն
ստակ կորցնելու և երբ չը յաջողիր,
կ'սկսի նախ սպառնալիքներ տեղալ և
երբ այս ալ չը յաջողիր, այն ատեն
վիզաստանութիւններ հրատարակելու
կը ձեռնարկէ որպէս զի ընթերցողին
հետաքրքրութիւնը խաբելով ժողո-
վուրդէն ստակ քաշէ :
Լեֆթեր խմբագրին համէ անշուշտ
բերանը մտալով, այս անգամ ալ ու-
րիշ խնդիր մը կ'ստեղծէ :
Ինչպէս. որովհետեւ Ներսէս Է-
ֆէնտի Ներսիսեան փարիզ դացած է
ուսման համար և որովհետեւ ուսանող-
ներու ամենն ալ գրելի է առանց բա-
յառութեան Գրիգոր Կուսնեան, Լեֆթեր
խմբագրին ալ սոյն հաւանականու-
թիւնէն օգուտ քաղել ուղղելով դէպք
մը կ'ստեղծէ, բերնէ բերան կը շը-
տեղցնէ և ապա՝ «կը ըսենք թէ ըսե-
լով» առանց անուն տալու՝ հետա-
քըքրաշարժ մանր լուրեր կը հրատա-
րակէ, զոր իրեն առիթ բռնելով կը

ներկայանայ դարձեալ Ներսէսեան
գերդաստանին ստակ կորցնելու հա-
մար և երբ այս անգամ ալ չը յաջո-
ղիր, կ'սկսի դարձեալ անբարոյակա-
նութեամբ ին վիզաստանութիւններ հը-
րատարակելու, որպէս զի ժողովուր-
դէն ստակ քաշէ :
Արդ, եթէ դէպքն ստոյգ էր, ինք
ինչ իրաւամբ ստակ կը պահանջէ Ներ-
սէսեան գերդաստանին դէմ չը դրե-
լու համար, և եթէ դէմ կը գրէ բա-
րոյականութեան հակեռակ նպատակաւ,
նախապէս ինչո՞ւ ստակ կը մուրայ դէմ
չգրելու համար և կ'սպառնայ, և
դարձեալ եթէ բարոյականութեան
հակեռակ նպատակաւ կը գրէ, ինչո՞ւ
որեմն ծայրէ ի ծայր չի է իւր հա-
տարակած վիզաստանութիւնը բազմա-
թիւ անբարոյական կէտերով, որք
համեստ ընտանեաց անշուշտ գոյթակ-
ղութիւն և զղուանք կը պատճառեն :
Ընթերցողն հաշուեցնէ թող սոյն
հակասութիւններն և լիտի անամո-
թութիւնն ու խայտառակութիւններն
իրարմէ հետ :
Այս և այսպիսի բազմաթիւ իրողու-
թեանց համար իրաւունք չունիմք
Լեֆթեր խմբագիրը կոչելու զայն :
Այս՝ ունիմք, և մեծ իրաւունք ու-
նիմք, որովհետեւ իւր ընթացքը խիստ
լաւ կը յարմարի Լեֆթեր աւագակա-
պետի անուանը, զի Լեֆթեր ստակ
կորցնելու համար զէնքով կը յարձա-
կէր մարդոց վրայ, իսկ սա նոյն նը-
պատակաւ կը յարձակի անձնական և
ընտանեկան պատուոյ դէմ :
Ուրեմն ինչ տարբերութիւն կայ
Լեֆթեր աւագակապետին և Լեֆթեր
խմբագրին մէջ :
Չը մոռնամք ըսելու նաեւ թէ Լեֆ-
թեր խմբագրին կեանքն ալ տկար է
կատարելաւ անբարոյականութեան բա-
ռին ընդարձակ նշանակութեամբը :
Դեռ երբ ամիս չկայ որ խաբուած
օրերով մը բոլորքայ աղերսագիր մա-
տուցած է ազգային Պատրիարքարա-
նի
Ընթերցողք կրնան դուշակել նայն
բողոքոյ նիւթը
Արդ, այսպիսի ապականալ բարբի-
տէր և կատարեալ անբարոյական խնդ-
րագիր մը հասարակաց և մասնաւոր
ընտանեաց բարոյականութեան խնդարելէ
զատ՝ արդեօք ուրիշ ինչ ծառայու-
թիւն կրնայ մատուցանել Ազգին, ըն-
կերութեան և հասարակաց բարոյա-
կանին
Եւ միթէ այս այն Լեֆթեր խմբա-
գիրը չէ՞ որ չուայ, առ ազգն ան-
տարբեր և միլի մեծատուններու չա-
նաք եղալով իւր իրենց կրնէ, զանաք
կը պանծայնէ և առանց պատկառելու
ազգային բարեբար կանուանէ իւր ա-
նարդ շահամուլութեան համար :
Այսպիսի վտառաւոր պաշտոն մը
Լեֆթեր խմբագրին զատ՝ բարոյա-
կանի տէր համեստ խմբագիր մը ան-
շուշտ չկրնար ստանձնել, որովհետեւ
ամեն մարդու գործ չէ միլի և տղա-
կանեալ բարոյց տէր մեծատուններու
գործերը պանծացնելու և զանոնք

ՊԱՅՄԱՆՔ

Նամակ կամ ուրիշ գրութիւն
պէտք է ուղղել Առ Մ. Գալա-
տեան Կ. պոլսոյ, Չագագըլար,
Սիւնայի վրայ խմբ. քիւ 4-7,
Տնտեսաւոր սպասար :
Շաբաթը մը մէկ անգամի
համար 2 դր. 2 անգամի համար
2 դր. է, իսկ տարի անգամե-
րու համար ցուց սակարկութիւն
կ'ըլլայ :

ազգային բարեբար կոչելու չափ ուսա-
տանալ :
Բայց ինչ անուն տալ պէտք է նա-
և անունը որ Լեֆթեր խմբագրին ան-
բարոյականութեան առաջնորդ թեր-
թը գնելով և զայն ընտանեաց մէջ
ձեռքէ ձեռք փոխանցելով՝ անբարո-
յականութիւնը կը քաջալերեն ուղ-
ղակի :
Ահա այս կէտին վրայ է մեր բուն
զարմանքը, ցաւ ու վիշտը, զոր այս
անգամ յայտնելու կը հարկադրուիմք
որոյ շարժառիթն ուրիշ բան չէ, այլ
ազգային բարոյականութեան պահ-
պանութիւնն, որումի որտէ կը բաղ-
ձամք և կը փախալիմք մասնաւոր
կերպով որ իւրաքանչիւր ոք ալ միւ-
նոյն գգացում ունենայ :

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կրօնային տեսան կրէկ առ Ս. Կա-
թողիկոս Լեւոնի հետագիր մ'ուղ-
ղեց, որով Չատկական տօնի տուրիւ
Տ. Փիլիպպոս եպիսկոպոսին համար
պատարագելու հրաման կը խնդրէ :
— Վարդական Խորհուրդն այսօր
ինչպէս պիտի դուռնարի : Սոյն նստին
մէջ՝ բաց յայլոց՝ որոշում պիտի տայ
փոխառութեան մը՝ որոյ պէտքն ըզ-
գալի եղած է կ'ըսուի :
Տնտեսական տեսչութիւնն ալ Պատ-
րիարքարանի պաշտօնէից նկատմամբ
ինչ ինչ առաջարկութիւններ պիտի
ներկայէ, զորս անհրաժեշտ կը համարի
եղեր ամսականաց խնդրոյն կարգադ-
րութեան համար :
Բաղէշէն յունվար 26 թուով մեզ
ուղղուած նամակի մը մէջ կը գտնեմք
սա հատուածն, որոյ վրայ որոց որ
անկէ ուղղութիւնը կը հրաւիրեմք :
« Իւր լսեմք որ ի Պատրիարքարան
ղրկուած շատ մը գրութիւններու օ-
րինակներ կամ ստորագրութիւններ
անպաշտօն կերպով, այսինքն դու-
րիւններու ձեռքով հասանելու է, իս-
կէջ կը դրկուին : Մեք, կըսեմ, կը լը-
սենք այս բանն, ու կը ցաւինք, ո-
րովհետեւ և ոչ մի օրէնքի կրնանք
վերածել այս աղիւս գործը » :
Մայիս
ՄԻՍՏԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Շնորհակալութեամբ կը ծանուցանուի
թէ հետեալ նուիրատուութիւնը եղած են
Միացեալ Ընկերութեանց :
Իւսկիտապի Պատ. Մասնաւորութիւն 1000 դր.
Գաղաթիւրի 1030 »
Չմիւսնայ Սիւնեաց Պատ. Ընկեր.
րութեան 1000 »
Չմիւսնայ Մեարոյեան Պատ. Ըն-
կերութիւն 500 »
Կոստանթնուպոլիսի Պատ. Մաս-
նաւորութիւն 23 » քարպոս արծաթ
Ազգայնոյ մը կողմէն նուր 20 »
Պուրէշէն . Մեք. Բէքիւլ Էֆ. 1 Օսմ. ոսկի
Բեքիւլային . Մեք. Միւսն Էֆ.
Չայեանէ 1 »
Երուսաղէմայ Պատրիարք. Ամեն. Տ. Ստայի
Սրբազանէ հարկը օրինակ Սաղմոս և բան
հինգ օրինակ ժամագիրք
Սերապտայի Մեք. Թաղէս Պատուելի
կէղիւրեանէ . իւր թարգմանած « Ֆէլէշէ »
Առաքելութեան օրինակ :
Ի դիմաց Միացեալ Ընկերութեանց
Տնտեսական խմբագրի
Ատենադպիր Ատենապետ
Յ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ Գ. ԱՍԻԱՆԵԱՆ
19/31 Մարտ 382

(1) Մեր գրիչը կը խնայեմք նորա կե-
նաց և բարոյականութեան ամբողջ նկարա-
գիրն ընել դէմ առ այժմ :

ՀԱՅԻ ԵՒ ՅՈՅՆԻ

Գ.

Մեր երկրորդ յօդուածով պէտքը կը գտնուի ինքն իր յետադիմութեան մը՝ որոյ տնտեսական լինելը չկրնար խնդրոյ տակ ձգուիլ, զի փորձքն անհրաժեշտ է թէ ներկայ դրութեամբ դրեթէ անկարելի է որ ազգային վարժարանը արդիւնաւոր լինին, երկդեցականաց և վարժարան տալ վիճակը բարձրանայ և ազնուանայ, ազգային բարոյականութիւն յառաջ գայ, ազգասիրութեան ոգին աճի և զօրանայ ի մեզ, ազգային երկդեցական անվտանգ պահպանուի, ազգային օրէնքն յարգուի, կրօնական գիշացմանը զարգանան, ազգային սերունդն իբրև մարդ և իբրև Հայ ազգերու արեւստն ու պայմանը զխոնայ, այսինքն, կարենայ օգուտ քաղել աշխատութենէ, և իրեն նուազութիւն չհամարի երբեք դորձել այնպիսի արհեստներ՝ զորս կրնայ ազնուացնել մարդ ջանքով, աշխատութեամբ, ճարտարութեամբ և յարատեւութեամբ:

Ի՞նչ հետեւի թէ մեր պահանջածը կը վերաբերի պարզապէս գաղափարաց յեղափոխութեան որում մեծապէս պէտք ունի ժողովուրդը, զոր հարկէ է ցընցել և կը թել անպագայ սերունդն այնպիսի պայմաններու տակ՝ որով կարենայ փոփոխութիւն կրել հասարակաց բարքն, որ հարկ ըզգամբ բացարձակապէս բերու թէ խանգարուի:

Անակունքի չէ ուրեմն որ խանգարուի բարոյց տէր ժողովուրդ մ'ալ նիւթական և բարոյական ստրկութենէ ազատ լինի:

Կրնա՞յ ըսուիլ թէ Հայք նոյնպիսի ստրկութեանց ենթակայ լինելու սահմանեալ ժողովուրդ մ'են. — ո՛չ երբեք, զի Հայն ունի յոյժ գեղեցիկ յատկութիւններ և լաւ արամադրութիւններ, որք սակայն իր վիճակին յարմար լաւագոյն գատարակութեան մը չընդունան պատճառ ընդարմարեցեր են, և որք դարձեալ կը վայրենան ինչպէս, եթէ գաղափարաց յեղափոխութիւնը գան փոփոխելը Հայութիւն:

Ո՞րք պէտք է լինին այդ յեղափոխութիւնը. — կըրնը՝ երկդեցականութիւն, խմբագրութիւն լրագրաց մէջ և վարժարան տալ գաղափարներ վրայ, բայց ամենէն աւելի դրեց:

Գրեմք, է՛հ. — կեցեր ինչ կըսեմք միթէ չկատարելու սա իւր պաշտոն. — խոստովանիմ և հաւատամ, ո՞վ կըսէ թէ՛ ոչ, առ ձեռքդ որ լրագրին որ կուզես և պիտի տեսնես զատոնք միշտ իրարու պատուոյն և անձնականին դէմ:

Միթէ այդ լրագրութիւնը պիտի լինի ուղղիչ և գաղափարաց յեղափոխիչը: Դժբաղդաբար այո՛, քանի որ ժողովուրդն անտարբեր է իւր մասնաւոր և ազգային շահոցը, քանի որ ճանչելու, գատելու և ընտրելու կարողութիւն չունի, քանի որ բարոյականի պահպանութեան անփայլ է, և քանի որ հասուն ու բարակ մէկ ջրով կը լուսայ, խոտելին կը քաջալերէ և քաջալերութեան արժանին կը լքանէ և կը վհատեցնէ:

Առա՞ծը կըսէ՝ «ասանկ զլուսն ասանկ ալ աստուծ»:

Ի՞նչ փափաքեցինք դիտնալ թէ Մասիսի Մեծ. խմբագրապետն արդեօք ինչ մտածեց և կամ կը մտածէ մեր հրապարակային այն առաջարկութեան վրայ զոր ըրինք քանիցս:

ՆԱԽՆԻ ԵՒ ԱՐԴԻ ՀԱՅ ՄԵՆԱՏՈՒՆԻ

Ա.

Նախնի հոյ—մեծատանց մէջ եթէ գտնուեցան այնպիսի անձինք որք մարտնչեցան, շուրջութեամբ և անբարոյական ընթացքով վատեցին իրենց հարստութիւնն և չկրցին ածանցել որդւոյ յորդէ՛լ առանց երբեք ազգին բարքը մ'ընելու, գտնուեցան սակայն այնպիսի անձինք ալ որ իրօք ազգային բարեբար կոչուեցաւ անժըխտելի իրաւունքն ստացան:

Այդ վերջնոց կարգին մէջ նշանաւոր հանգիստացած են բարեխառակ Յարութիւն ամիրայ Պէդհեան և Յովհաննէս պէյ Տատեան՝ որք իրենց նիւթական կարողութիւնն և ազգեցութիւնն յօգուտ և ի նպաստ ազգային բարեւոյն դորձածեցին, հիւանդանոց՝ երկդեցիներ՝ վարժարաններ կառուցանելով, օգտակար գրքեր հրատարակել տալով, աղքատներ խնամելով, ազգային ծառայութեան նուիրեալ հանճարաւոր անձանց օգնելով և բարեբար ու մեկնեալ հանգիստնալով, և ինչ, և ինչ:

Պատմութիւնն ազգային բարեբար յիշեալ երկու անձանց անուններն արդէն անմահացուցած է:

Միտքերնիս շատ կը յօգնեցնեմք գտնելու համար այժմ այնպիսի անձինք որ նոյն բարեխառակ ազգային բարեբարաց տեղը բռնած լինին իրենց դորձերովը, բայց ճշմարտը խօսելով այժմ այնպիսի մէկը չի կայ:

Ձի կայ կըսեմք, ոչ թէ հայ մեծատուն չի կայ, այլ իր գործերով ազգային բարեբար կոչուելու արժանի մարդ չի կայ:

Ունիմք հայ-մեծատուններ յորոց ոմանք կը փայլին իրենց շուրջութեամբ և առ ազգն անտարբերութեամբ, մեծատուններ՝ որք իրենց հաճոյքն ու մարտնչութիւնները դժգոհեցնու համար հազարաւոր ոսկիներ անխնայութիւն մէջ կը վատեն, բայց բարեգործութեան համար, բայց ազգային յառաջդիմութեան համար. — է՛հ, այդ մի հարցն էր:

Կան հայ—մեծատուններ ալ որ փոքր բաներով կուզեն վայելի, զուրցուիլ, ազգային բարեբար կոչուիլ, փառաւորիլ, խրոխտալ և ամեն կերպ ազգեցութիւն բանեցնել ազգային գործոց վրայ:

Փիւղեր կան միայն որ բարեգործութեան նպատակու կը նպաստեն, սակայն գործեալ չկրնար ըսուիլ թէ ատոնք ալ ազգային բարեբար կոչուելու չափ մեծագործութիւն ըրած են:

Ոմանք դուրսէ ծանր թուի մեր այս յօդուած, բայց ճշմարտութիւնն առականութեան չեմք լինար սքողել և իրողութիւնը լսելով իւրեք պատմութեան և հասարակաց օգտին ու բարեւոյն առջև:

Իրողութիւնն այն է թէ չունիմք այժմ ազգային բարեբարներ, բայց կան շուրջ և առ ազգն անտարբեր մեծատուններ: Վերք գործերու համար վառաւորիլ, խրոխտալ և ամեն գործի վրայ ազգեցութիւն բանեցնել ուղղութեամբ մեծատուններ, իսկ քիչեր միայն կան որ բարեգործութեան նպատակաւ քիչ շատ կը նպաստեն, սակայն մեծագործութեան արժանի դարձ մը անոնք ալ չունին տակաւին:

Երկրորդ յօդուածով մը գարձեալ պիտի խօսեմք այս կարևոր նիւթիս վրայ լոյսի յառաջիկայ շարքով աւելի թուով:

ԿԱՐԵՒՈՐ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ

Թ Ո Ւ Դ Թ

Առ արեւմտեան Նիւ Կլայքսոն յառաջ քննարկող
Ի 28 Ապրիլ, 1822. ի Պէյօղլու
Սարքը ժամը:

Ով սիրեցեալք մեր տիրացու Նիւդայոս

Յրէն կիտան այս խայրէթը ո՞վ որ բուր աղբեր և թագաւորութիւններ իր իշխանութեանը տակ անցունէ. և այս բանիս վրայ եօթնը կըսէ իր մարդ:

Քորթէս զօրքով խաղանայի խաղաւորի կողմանէ գնաց Ամերիկայ, Մեքսիկոյ երկիրը իրեն համար քարոզեց թէ ես մեծ թագաւորի կողմանէ եկայ, որ իրաւունք ընեմ զերկրաց, և բռնակալներուն ձեռքէն ազատեմ նեղութիւն քաղողներ. ասոր համար շատերը Մեքսիկոնցիներէ թարափեղան անոր, պաշար տուին, և ուսն հազար հոգի ալ անոր զօրական եղան և միաբանութեամբ Մեքսիկոնի վառաւոր թագաւորութիւնը տակն ու վրայ ըլին. ինչպէս կը գրէ մեր Արեա Հ. Ստեփաննոսը աշխարհագրութեան մէջ:

Ասանկ ըրաւ և ինկիլը Հիսթորիանի երկիրը, այն փառաւոր և բարեպաշտ նապապները (հոլը) քի իրենց նախնիքներէն մնացած էր, վար ըրին՝ վեր ըրին, ամենք իրենց ձեռքը անցուցին, հիմա ինչ կիլիկիներուն փարսն ով շատ տայ նէ այն նստած կըլլայ, և ան ալ անուշով միայն, ամեն դատարար և ամեն կառավարութիւն ինկիլներուն ձեռքէ է:

Հռոմէացիք ալ առաջնոց, որ թագաւորութիւն ունէին, ասանկ կըսէին, նչիպէս շատ աղբերու ըրեր են, մինչև Անատոլոս ասկէր անցուցին և մեր ազգին ալ ըրին. Միհրաթին և Տիգրանին օրը, և ուրիշ ատեններ ալ, կէս մը խաղաւորեալ, և կէս մը ձեռնկող, հիմայ ալ Հռոմէացիք նոյն մարմաւոր թագաւորութիւնը ունին, լաքին չորս կողմի թագաւորներ վարպետ են, թող չեն տար, որ դուրս տեղուանք իր իշխանութիւնը տարածէ, լաքին քաղաքն ուրիշ կողմէր հաճե՞ր ոչ թօթով թիւփէն կով և սիւնով, այլ անուշով հոգեւոր իշխանութեան փշուղեք փոխիլը պիտի, որ բոլոր աշխարհ կերթան կերպ կերպ վարպետութիւններ կը բանեցնեն:

Եւ որպէս զի այս բանս ալ աղէկ առաջ տանի Հայոց Ազգին մէջ, և այս բարեպաշտ Ազգին մէջ իր ինչն մը ձեռքը ունենայ, Հայոց Ազգին մէջն պիտի մը մարդ դուրս է, և անոնք վանքեր տուեր է, որ իրեն կեղծաւորութիւնը (ճիգիլութիւնը) սորվին հոն, երթան ըսեն քի Քաղաք հաւատոյ դուրս է, անոր չի հաւատացողը, քրիստոնեայ չէ՝ արքայութիւն չունի:

Ինչէ՞ մեք ալ այս բանիս խայրէթ կըսենք և այս ջանքս կը բանեցնենք: Պէլի զուրիսիս խաղաւոր կայ և Հայոց լաթ կը հաղնիք, լաքին շափալը քրէնկէն տարածելէ այս բանիս մեք կը հոգնենք: Գրեւորու մէջ բան գրելով խաղաւոր բան կիտանցենք, և շատ բաներով ալ քի պոյսիլ կըսենք: Որուն հետ տեսնուինք նէ, ամեն ճաշտերին կը բանեցնենք՝ որ վարպետ հաղնիս ետ թիւրաբով ընել տանք: Պղծտիկին կըսենք քի՛ Վառն մեծիդ ինչո՞ւ կուրորէն պիտի հնազանդես, ազատ մարդ մընես. » անով կը գրուենք, ան ալ վայ կըսէ, ատոնք ինչ աղէկ մարդիկ են, որ մեղի ազատութիւն կը խոստանան, կուգան թապալ թէ պիտի կըլլան:

Ասանկով ինչ ժողովուրդներ որացեր ենք, ինչ փոքրաւորներ վարպետներուն քովն հաներ ենք, և ինչ վարպետներ Նախապետին և Պատրիարքին իշխանութեան տակէն հաներ ենք, շատ մարդիկ որ կանան (պաճ) բռնել չեն ուզել, խօսցուցեր ենք, շատին բնութեանը կէօթ մեղքերուն կերպ կերպ հիլէի շէրով ազատութիւն տուեր ենք, ասանկով մեր Ազգէն որչափ մարդիկ Յրէնի թապի ենք ըրեր, ինչ տներ ենք կործաներ. ինչ մարդիկներու գլուխ ենք կերեր նէ, ամենուն պէլի է, լաքին մօտ օրես եղածներէն քանի մը բան պատմեմ տէ լաք:

Տիգրանց օրերը միարանութեան վէճերը մեք հանցինք քի օգնեցող զլուսն քառանք Պատրիարքին թօթուք և մեք ըսուինք տէրի, որուն համար երկու երեւելի սա:

«ասքներ քիւլ տուինք, մենք տնեւուն քէօչէն նստանք զէֆը սէֆա ըրինք»:

Մենք ըսուինք տէրի, մասնք Տիգրանց միարք փոփոխով մեծցուցինք, Հռոմէայ մարդ իրիկ տուինք, շատ խարճէ հանեցինք. ամենը անոնց տիւշման ըրինք, թախ որ՝ այն երևելի տունը այսօր սօթով սօփով միւսմիւսեալ ըրինք, ան ատենը մենք ալ տեսանք որ մեղի վտանգ կայ, վարպետութիւն մըն ալ հոն բանեցուցինք քի վտանգէն ազատենք, ինկանք Հայոց Ազգին դուրս, թարափելի փայտանք ըրինք անոնց մեծերէն, խաղաւոր գանդը փոխիլը պիտի քի մեր ճահալ ուղղափառութեան համար է, ճշմարտութիւնը կը խնդրենք և ոչ ուրիշ բան, անոնք ալ (հաւատացին) իրենց ուղղափառ հաւատքը Հրեայ փշոյ գրքով հրատարակեցին, որ ետքը հրաւեր սիրոյն հրաւեր սրոյ եղաւ:

Պէլի մեք սիրելիւնէն ազատեցանք Հայոց ձեռքով և Քաթօլիկներուն մէջը ապահով չէինք նէ՛ ան ատենը Հայոց մէջը սերէ սերէ ծուռ կուգայինք, մինչև Ղաթաթիայի Ժամը մեղի պիտոր տային, որ հոն նստէինք, մենք չուզեցինք. զիրա Ազգին մէջը մէկ վէլիլէ մը ձգեցինք, Արտէինք որ օր մը չէ օր մը ծայր մը պիտի տայ, Դաւթիա արան չերթանք տէրի, Օրթաղը մէջէրիդ ըրինք մեղի: Ամիրայից տուները զէֆըներուս մէկը եղած էինք, անմա Ազգը կը ջարդուի եղեր, մեղի ինչ, զէրէ Հռոմէայոց Բաքէն առ, մինչև էն պիտի բարական կարգաւորեն ասանկ կըսէ. կրակը կը ձգէ ժողովուրդը մէջը, իրար կանցնէ, կրակը, կրակը, մեղքնէլ կուտայ, ինքը կը վախի զէֆըներին կը հանէ հեռուէն, սօղա օրթան կեղծենք կը վախթարենք քի, ուղղափառ հաւատքի համար պէտք է որ արուն թափէք, անիլ բրիստոնեաներն ալ ասանկ են ըրեր: Դաւթին ժողովուրդը մեղի չըսեր քի, ճանք մեք բապատուցենք՝ առաքեալներն ալ արուն թափեցին, դուք ինչու անոնց չէք նմանիլ, չեն ըսեր քի Հռոմէայ բոլոր կարտիսանքը Բարը պիլէ մինչև պօղոզին զէֆը սէֆայի մէջ տալիլ եղեր են, մենք ինչու անոնց ուղղութիւն էլ նահատակ կըլլանք:

Արդ Հայոց մէջէն պաղին քիլէն՝ պաղին մեղքնէն ետեւ, շատերը խմացան մեր սէպէթով ըլլալը, մեղքն պաղեցան. տըռլիկինս արուեցաւ հոն. Պատրիարքը ուղեց որ խուցը մեղի խօթէ, և տանք քէօչէն տէֆարիկին ընէ մեղի, պաղապեցինք տէնկիլ տէնկիլ խօսիլ, ճշմարտութիւնը ասանկ պէտք է ըսելով, որպէս զի մեղի վտանգ տէ, իրաւունքով Քաթօլիկ թագաւոր դանք. զէրէ ան ատենը Քաթօլիկ թագաւոր ապահով եղաւ խայրի: Անցանք հոս. Քաթօլիկը մեղի նեղութեան մէջ ըլլալին, ժամանակ մը քահանայադործութենէ դադարեցուցին, ետքը ծածուկ Պատրիարքի խօսն ըրին, ետքը յայտնին, էն ետքը խոստովանեց ընելու:

Եւ չիւնք մեծ մեծ ջարդեր էինք Գօլէցիներուն քի, «էլէ՛ մէյմէ խոստովանութեան խօսն տուէք, նայեցէք քի՛ քանի մարդ և քանի տուն պիտոր դարձնենք, Հայոց մէջն խաղաւոր և զէնկինք անուշ ենք. որ երթայ Պատրիարքը համալ ճամալ մարդիկներով մնայ: » Տեսանք որ ումիլը ըրաններէն մարդ չեկաւ, ճարտերիս հաւատաւ, գտանք մեղի պէս մարդիկներ:

Եսային, մէկ մէկիսի մէջ աղիլի չըլլայ նէ, միայնապաշտութիւն ընելու չերթար հոն, ուստի աղան համար հերձուածող եղաւ. Գաւառիէին տղին հալը մայլմ է, շատ բան գրեցել պէտք է, զէրէ ամեն բան ինքիմէն կը վայէ անոր վրան: Ստեփանը ժամանակաւ խնթեցեր էր, հիմա ալ չուրթի կայ վրան: Չօլ բռնած ճամբան ալ կը վայէ, որ թիմարխանէյի խնթեցերէն է, լեղութիւն պէտք է մէկ գինձի մըն ալ, որ անանկ հպարտութեամբ մեծ մեծ չըլլալի: Եւ դու տիրացու Նիւդոյս՝ ըստ ալ հալը մայլմ էր, որ սարկաւաղ ես և քանի մը տարի է, որ աղիկան մը տոքը կապեր ես, չես կրնար կարգուիլ, հպարտութեանը չես կրնար ալ ըսել քի կարողութիւն չունի կարգուելու, եկար Քաթօլիկ ետքը, որ Հայը Քաթօլիկի աղիլի չտար, և թիւայլէթով նահանգէ ետ կըլլաւ, և ուրիշ զէնկին աղիլի մը կառնես: Եթէ ասանկ չըլլար նէ՛ մեղի խոստովանանք եղած ատենը պիտոր ըսէինք քի՛ սարկաւաղին կարգուել չըլլար, առաջ նշանդ ետ առ, և

